

КОМПОНЕНТИ БАЗОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

У статті вказано на суперечність між значенням культури як багатокомпонентного явища й недостатнім відображенням її елементів у змісті вищої технічної освіти. Проаналізовано деякі тлумачення культури українськими та зарубіжними авторами, які свідчать про багатозначність цього поняття. Висвітлено функції культури як сукупності ролей, що вона виконує. Визначено компоненти базової культури майбутнього інженера, яка розглядається як цілісність складників, що відображають матеріальну й духовну культуру людства та забезпечують усебічний розвиток фахівця.

Ключові слова: культура, освіта, функції культури, майбутній інженер, компоненти базової культури.

Зростання інтересу до проблем культури та культурної регуляції колективного й особистого життя людей характерне для всієї світової освіти останнього сторіччя, що пов'язане із численними історичними та соціально-культурними причинами, становленням мультикультурної постіндустріальної цивілізації, пошуком засобів “культурної адаптації” (А. Флієр) людини до досягнень техногенного світу й інформаційної цивілізації.

Тенденції розвитку вищої школи, аналіз теоретичних напрацювань учених та досвіду організації навчально-виховного процесу у ВНЗ свідчать про суперечності між установкою на гуманізацію й гуманітаризацію вищої технічної освіти та сучасним станом гуманітарної й соціально-економічної підготовки майбутнього фахівця, що не є цілком задовільним для формування його загальнокультурної компетентності; між значенням культури як цілісного багатокомпонентного явища й недостатнім, фрагментарним відображенням її елементів у змісті вищої технічної освіти.

Посилення зв'язків освіти й культури, постійне зростання уваги до культурологічних проблем освіти та виховання, що висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі філософії, психології, педагогіки, культурології (М. Бахтін, Є. Бондаревська, Г. Васянович, Л. Виготський, В. Гриньова, П. Гуревич, В. Зінченко, А. Кармін, В. Краєвський, Е. Маркарян, П. Підкасистий та ін.), зумовлюють чітку тенденцію до пошуку нових підходів до професійної й загальнокультурної підготовки студентів, необхідність формування ціннісного ставлення до результатів своєї діяльності у зв'язку із загостренням екологічних і соціально-політичних проблем цивілізації.

Мета статті – визначити компоненти базової культури особистості в системі підготовки фахівців технічних ВНЗ.

Протягом тривалого часу серед дослідників домінували дефініції культури аксіологічного характеру, у яких основою будь-якої культури визначено *цінність*. Так, П. Сорокін писав: “Кожна велика культура є не про-

сто конгломератом різноманітних явищ, які співіснують, але ніяк один з одним не пов'язані, а є їхньою єдністю, усі складові частини якої пронизані одним основоположним принципом і виражають одну, і головну цінність” [3, с. 429].

Пізніше з'явилося більш широке розуміння культури, тісно пов'язане з побутом певного народу, культури, що передбачає ті риси, за якими ми відрізняємо представників одного народу від іншого. Культуру почали розуміти як спосіб мислити, відчувати, реагувати, що досягається й передається за допомогою символів, першими серед яких є мова, мистецтво, наука, релігія.

Проте, як зазначає О. Шевченко, усі альтернативні теорії культури лише акцентують один з трьох складників культурно-історичної діяльності: ідеальну мету, саму діяльність, опредмечений результат. Ця структура стала основною в традиційному для теорії культури поділі на матеріальну культуру (предмет, з відблиском “духовного”) і духовну культуру (цінності, норми, ідеї тощо). “Усі суперечки про сутність культури, – пише дослідник, – є не що інше, як боротьба за пріоритетність одного із цих трьох складників, тобто дійсно можна сказати, що всі ці суперечки заплуталися... у трьох соснах!” [4, с. 139].

Культуролог Е. Орлова [2] диференціює культуру на функціональні блоки й простежує канали трансляції соціально значущої інформації між “буденною” та спеціалізованою культурою.

Доцільність розподілу культури на “буденну” й спеціалізовану полягає в тому, що основні функції людської життєдіяльності виникали в надрах “буденної культури” (повсякденної практики, яка входила до звичного способу життя селянина або городянина і якої не потрібно було спеціально навчатися; основні її знання засвоювалися на рівні загального виховання й буденних соціальних контактів), але із часом відокремлювалися в спеціалізовані професії, освоєння яких було вже практично неможливим без спеціальної професійної освіти, на чому, власне, і будується спеціалізована культура. При цьому основні функції обох культур продовжують існувати паралельно, але в різних галузях життя індивіда.

Д. Мердок називає такі фундаментальні характеристики культури, що їх, незважаючи на історичне різнобарв'я, виявляють людські культури: 1) культура передається через навчання; 2) вона прищеплюється вихованням; 3) вона є соціальною; 4) вона ідеаційна (тобто концептуалізована у формі ідеальних норм або патернів поведінки); 5) вона забезпечує задоволення; 6) вона адаптивна (приспосовується до географічного середовища, потреб людського організму та соціального середовища сусідніх народів); 7) вона інтегративна (тобто має тенденцію до утворення узгодженого й інтегрованого цілого) [5].

Видається доцільним розуміти культуру як історично визначений рівень розвитку суспільства, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних

цінностях, як практичну реалізацію загальнолюдських і духовних цінностей (Г. Вижлецов), як усю сукупність позабіологічних проявів людини (О. Пелипенко).

На думку дослідників (Е. Орлової, Е. Соколова, С. Токарева, А. Фліера), конкретизація поняття “культура” конкретизується через її *функції* як сукупність ролей, які вона виконує стосовно співтовариства людей, при цьому всі функції культури соціальні, тобто забезпечують колективний характер життєдіяльності людей, а також визначають або коригують майже всі форми індивідуальної активності людини залежно від її зв'язку із соціальним оточенням. Кількість таких функцій культури дуже велика, дослідники вибудовують їх у ієрархічну структуру від найбільш загальних до порівняно часткових, тобто таких, що забезпечують функції культури вищого рівня.

Формування базової культури особистості як оптимального мінімуму якостей, властивостей, здібностей, дій особистості, які допомагають розвиватися їй у гармонії із загальнолюдською культурою, є метою виховання й освіти будь-якого навчального закладу. Серед дослідників не існує єдиного погляду на склад базової культури особистості, частіше за все згадують такі її компоненти, як духовно-моральний, пізнавальний, фізичний, естетичний, екологічний, економічний тощо.

Основними сферами життєдіяльності людини традиційно були матеріальна й духовна. Матеріальна культура заснована на раціональному, репродуктивному типі діяльності, виражається в об'єктивно-предметній формі, задовольняє первинні потреби людини.

Духовна культура заснована на ірраціональному, творчому типі діяльності, виражається в суб'єктивній формі, включаючи такі види культури, як релігійна, моральна, політична, інтелектуальна тощо.

На думку окремих культурологів, існують види культури, які неможливо однозначно зарахувати тільки до матеріальної або духовної галузі. Вони є “вертикальним зрізом” культури, що пронизує всю її систему. Це такі види культури, як економічна, екологічна, естетична та ін. (Б. Єрасов), які теж мають бути враховані при формуванні базової культури особистості, при цьому чим більше складників сформовано, тим більше можливостей має особистість для самореалізації.

Реалії українського суспільно-економічного життя сьогодні такі, що далеко не всі випускники ВНЗ можуть знайти роботу за фахом. Значна частина випускників, як відзначають науковці (А. Алексюк, О. Глузман, С. Гончаренко, Ю. Зіньковський та ін.), працюють без зв'язку зі спеціальністю, здобутою у вищому навчальному закладі. Незбалансованість ринку праці й системи професійної освіти України свідчить про те, що в цій сфері відсутні як процеси “самонастроювання”, так і чинний механізм державного регулювання, покликаний нівелювати недоліки ринкової економіки. Сьогодні важко прогнозувати, які саме знання, уміння і якості випускників їм знадобляться в професійній діяльності, у якій саме галузі здійснювати-

меться ця професійна діяльність, тому *чим більш універсальна базова культура особистості майбутнього інженера, ширше коло інтересів і вмінь студента, чим більше він обізнаний у різних галузях знання, тим більше в нього шансів успішно адаптуватися до професійного життя.*

Рівень культури особистості зумовлений багатьма аспектами. Як зазначає Н. Крилова, культура фахівця є інтегральним показником творчого начала, поведінки й діяльності, полягає в єдності та взаємодії всіх складників, насамперед, кругозору особистості, її інтелектуального потенціалу, духовних потреб, світогляду, моральних норм, що регулюють вчинки та дії, культуру почуттів [1].

Тому розуміємо *базову культуру майбутнього інженера* як цілісність складників, що відображають матеріальну й духовну культуру людства та забезпечують усебічний і гармонійний професійний, загальнокультурний та духовно-етичний розвиток фахівця.

Між тим, як свідчить аналіз навчальних планів та планів позанавчальної діяльності технічних ВНЗ, як у минулому, так і в сьогоденні, навчання студентів технічних спеціальностей має академічний характер, не приділяється значної уваги духовно-етичному вихованню, розвитку естетичних інтересів, знайомству студента зі світовою літературою, живописом, архітектурою, музикою, які розвивають моральні й естетичні якості молодих людей. Проте в традиціях видатних представників української та світової науки завжди було поєднання своїх наукових занять з вивченням різних видів літератури й мистецтва. Такі видатні вчені, як В. Обручев, Н. Віннер, Л. Інфельд писали романи. М. Борн і В. Гейзенберг займалися музикою. А. Ейнштейн був віртуозним скрипалем. Планк і Зоммерфельд – відмінними піаністами. Коперник був ще й живописцем. Це означає, що відданість своїй основній спеціальності зовсім не виключає, а, безумовно, припускає одночасні інтереси в гуманітарній сфері, що розвиває та збагачує духовний світ ученого, його теоретичне мислення.

На підставі аналізу літературних джерел, у яких висвітлено зв'язок культури й особистості (В. Бакштановський, О. Газман, С. Гриценко, О. Дробницький, І. Мяготіна, Д. Плетньов, Г. Позизейко та ін.), виділяємо такі складові базової культури майбутнього інженера, які вважаємо необхідними для формування його особистості: *технологічна культура, екологічна, управлінська, інформаційна, правова, економічна, етична, побутова, світоглядна, політична, громадянська, естетична, релігійна, комунікативна, культура міжнаціонального спілкування.*

Висновки. Проаналізовано окремі визначення культури зарубіжними й вітчизняними авторами, які свідчать про багатозначність цього поняття; висвітлено функції культури стосовно людського суспільства та їхня ієрархія.

Культура розглядається як історично певний рівень розвитку суспільства, виражений у типах і формах організації життя й діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях, як практична реалізація загальнолюдських та духовних цінностей, як уся сукупність позабіологічних проявів людини.

Конкретизація поняття “культура” визначається через її функції як сукупності ролей, що вона виконує. Загальною й універсальною функцією культури можна вважати функцію забезпечення соціальної інтеграції людей: формування умов їх стійкого колективного існування та діяльності зі спільного задоволення інтересів і потреб.

Визначено компоненти базової культури особистості майбутнього інженера, яка розглядається як цілісність складників, що відображають матеріальну й духовну культуру людства та забезпечують усебічний розвиток фахівця.

Подальшого вдосконалення вимагають конкретні механізми формування зазначених компонентів базової культури фахівця.

Список використаної літератури

1. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – Москва : Высшая школа, 1990. – 142 с.
2. Орлова Э. А. Культурная антропология в XX в.: объяснение равномерности и многообразия культурных феноменов / Э. А. Орлова // Культура: теории и проблемы. – Москва : Наука, 1995. – С. 47–53.
3. Сорокин П. А. Система социологии / Питирим Александрович Сорокин. – Москва : Наука, 1993. – 447 с.
4. Шевченко А. К. Культура. История. Личность. Введение в философию поступка / А. К. Шевченко. – Киев : Наук. думка. – 192 с.
5. Murdock G. P. Culture and Society / G. P. Murdock. – Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1965. – 376 p.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2015.

Саенко Н. В. Компоненты базовой культуры личности в системе подготовки специалистов технических вузов

В статье указано на противоречие между значением культуры как многокомпонентного явления и недостаточным отображением ее элементов в содержании высшего технического образования. Проанализированы некоторые точки зрения на культуру отечественных и зарубежных авторов, которые свидетельствуют о многозначности этого понятия. Выделены функции культуры как совокупности ролей, которые она выполняет. Определены компоненты базовой культуры будущего инженера, которая рассматривается как целостность составляющих, отражающих материальную и духовную культуру человечества и обеспечивающих всестороннее развитие специалиста.

Ключевые слова: культура, образование, функции культуры, будущий инженер, компоненты базовой культуры.

Sayenko N. Components Basic Training of the Person in the Training of Technical Universities

The article is focused on the interest to the problems of culture specific for the world's education nowadays. It is noted that there is a contradiction between the tendency to humanization of the higher education, formation of the cultural personality and insufficient reflection of elements of culture in the content of the higher technical education. Various points of view at culture of native and foreign researchers are presented. The general division of culture into material and spiritual is emphasized. The concept of culture is specified through its functions as the totality of social roles it plays which provide the collective character of the people's activities.

It is underlined that formation of the personality's basic culture as an optimal minimum of qualities and abilities which help the person to feel in harmony with the world's culture is the aim of any educational establishment including technical universities. It is hard to predict in what sphere the specialist will be able to realize himself because of misbalance of the labour market and the system of professional education in Ukraine. So, the more universal is the culture of the specialist, the more chances he has to get adapted to his professional life. The future engineer's basic culture is considered as an integrity of components which reflect the material and spiritual culture of the mankind and provides comprehensive and harmonious development of the specialist. The following components of the basic culture of the future engineer are distinguished: technological culture, environmental, administrative, informational, legal, economic, ethical, social, philosophical, political, civic, aesthetic, religious, communication, culture of international communication.

Key words: *culture, education, functions of culture, future engineer, components of basic culture.*